

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Willem van de Velde van Mr. Simon van Gijn: Geen eigenhandig schilderij - wel een historiestuk van de Vierdaagse Zeeslag

Weber, R.E.J.

Citation

Weber, R. E. J. (1977). De Willem van de Velde van Mr. Simon van Gijn: Geen eigenhandig schilderij - wel een historiestuk van de Vierdaagse Zeeslag. *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zeegeschiedenis*, 35, 5-11. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305524>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305524>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

BIJDRAGEN

De Willem van de Velde van Mr. Simon van Gijn: geen eigenhandig schilderij - wel een historiestuk van de Vierdaagse Zeeslag

Dr. R.E.J. Weber

Op de veiling van de collectie D. van den Schriek op 8 april 1861 te Leuven, werd onder nummer 133 een groot zeestuk (100 x 152,5 cm) geveild, dat in de catalogus beschreven was als: "William van de Velde, Combat naval de Solebay" (7 juni 1672) 1). Het werd vervolgens voor f 1274,25 aangekocht door de Commissie voor het Museum Boymans, doch Rotterdam kon zich slechts kort in deze aanwinst verheugen. Bij de brand van 1864, die een groot deel van de inventaris van het museum vernietigde, ging ook dit schilderij verloren. Dit werd tenminste algemeen aangenomen, doch P. Haverkorn van Rijsewijk, directeur van het museum sedert 1883, die het schilderij door een in de collectie aanwezige tekening en litho van S.Th. Voorn Boers kende, berichtte op 19 april 1907 aan de Commissie dat hij het schilderij bij Mr. Simon van Gijn te Dordrecht gezien had. De nieuwe eigenaar had het gekocht van Frederik Muller & Co, welke firma het tevoren als "W. van de Velde. Zeeslag tusschen Hollanders en Engelschen" onder no. 863 had ingezonden op de Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche Zeewezen, die in 1900 te 's-Gravenhage was gehouden. Haverkorn van Rijsewijk deed geen pogingen om het opnieuw te verwerven. Volgens hem was het "waarschijnlijk een der talrijke stukken die te Londen werden gemaakt in zijn (Van de Velde's) manier nog geruimen tijd na zijn dood" en hij, de grote Van de Velde-kenner van zijn tijd, was in kunstzaken een onverbiddelijk richter: schenkingen die niet aan zijn maatstaf van kwaliteit beantwoordden, wilde hij niet eens in zijn inventaris opnemen en moesten verwijderd worden 2).

Inderdaad missen wij al die fijne details in de uitvoering van dit werk, waarin de Jonge en zijn vader bij uitstek kundig waren; bovendien wordt de vaagheid die ons oog ontmoet, nog versterkt door de verdoezelende rook van geschutvuur op plaatsen waar niets te schieten valt. Werkelijk erg zwakke plaatsen in het geheel 3).

Toch is de voorstelling nautisch zo goed dat zij niet door een ondeskundige latere schilder bedacht kan zijn. Wat wij zien is een groepje Nederlandse oorlogsschepen dat door de wisselvalligheden van de zeeslag het contact met de vijand is kwijtgeraakt en zich, bramzeilen bij, naar de hoofdmacht spoedt. Het onderlinge verband is goed bewaard gebleven, want alle schepen behoren tot eenzelfde - het derde - eskader. Dit zien wij aan de lange rood-wit-blauwe wimpels die van de bezaansmast waaien. Bij al die goede orde beeldt het schilderij toch een incident uit. Een fel brandend wrak ligt in de weg. Sommige Nederlandse schepen zijn er bovenwinds goed langs gekomen maar het admiraalsschip heeft niet hoog genoeg aan de wind kunnen zeilen, is door zijn opvolger in de linie aan lij aangevaren en valt nu, onder de pressie op zijn achterschip, verder van de wind af. Het schip dat groot op de voorgrond is afgebeeld, heeft het gevaar gezien en neemt met de zeilen maatregelen om de vaart eruit te halen. Als men dit tafereel zo ziet dan begrijpt men des te beter de telkens herhaalde instructies van de opperbevelhebbers aan de kapiteins, om afstand te houden en vooral op te passen voor aanvaringen.

De beschouwer is langzamerhand nieuwsgierig geworden naar de zeeslag waarin zich iets dergelijks heeft afgespeeld, maar daartoe zijn de documenten uit die tijd zelden uitvoerig genoeg. Er gebeurde zoveel met die logge zeventiende-eeuwse oorlogsschepen tijdens een actie van twee vloten met elk omstreeks tachtig schepen. Anders staat het met de details die Van de Velde zo zorgvuldig in zijn schilderijen uitwerkte, tot voldoening ongetwijfeld

van zijn opdrachtgevers en tijdgenoten, maar ook van ons die er welkome gegevens voor een determinering in plegen te vinden. Nu echter blijkt eerst recht de zwakke zijde van dit schilderij. De versieringen op de bovenspiegels zijn te onbepaald, het brandende schip heeft geen steng met vlag op het einde van zijn boegspriet en zijn galjoensfiguur is al even vaag. De commandovlaggen, altijd enorm groot en van verre zichtbaar en door de Van de Veldes steeds zeer duidelijk aangegeven, zijn slechts vage strepen. Op twee schepen zijn ze echter goed zichtbaar, dat zijn het eerste en het derde vanaf de voorgrond, maar deze vlaggen zijn juist geschikt om ons vertrouwen in een serieuze uitvoering van de details helemaal te niet te doen. Wij zien immers twee admiraals met de vlag aan de grote mast in eenzelfde eskader en nog wel dicht achter elkaar. Een der admiraals laat bovendien een Nederlandse vlag van de bezaansmast waaien, maar het sein dat hiermee gedaan zou kunnen worden past in het geheel niet bij de situatie. Toch ligt juist in deze vlagvoering het geheim van de voorstelling besloten, want een admiraalsschip dat twee vlaggen op deze wijze in een zeeslag voerde, is werkelijk eens voorgekomen en wel op de derde dag van de Vierdaagse Zeeslag, toen luitenant-admiraal Cornelis Tromp voor de derde maal van schip had verwisseld en overgegaan was op het schip van schout-bij-nacht Isaac Sweers die zijn commandovlag van de bezaansmast van de *Gouda* liet waaien. Deze vlag bleef toen staan, terwijl Tromp de zijne aan de grote mast van de *Gouda* liet hijsen. Aldus is het schip herhaaldelijk weergegeven en door de Oude en door de Jonge Van de Velde. Hiervóór zagen we al dat ons tafereel het derde eskader weergeeft en dat klopt eveneens, want dit was destijds Tromps eskader. De extra admiraal die de voorgrond van ons schilderij inneemt was inderdaad tijdens de Vierdaagse Zeeslag bij dit eskader ingedeeld. Het is luitenant-admiraal Cornelis Meppel van West-Friesland en het Noorderkwartier in het schip *Westvriesland*. Er was namelijk in 1666 een teveel aan vlagofficieren in de vloot en De Ruyter heeft hen toen de commandovlaggen laten voeren die aan hun vaste rang verbonden waren, ook al hadden zij op dat ogenblik een lagere functie. Meppel bijvoorbeeld commandeerde het voorhoede-smaldeel in Tromps eskader en dit was een vice-admiraals functie. De ooggetuigetekeningen van Willem van de Velde de Oude laten echter duidelijk zien dat Meppel toch de admiraals-vlag heeft gevoerd 4).

Zo hebben de vlaggen ons dus naar de derde of de vierde dag van de Vierdaagse Zeeslag gevoerd, zondag 13 of maandag 14 juni 1666 en nu wij zo ongedacht ver met de determinering gekomen zijn wordt ons het juiste uur van de juiste dag in de schoot geworpen: "mandach migdach ten 5 a 6 uren" staat op een ongesigneerde schets van de Jonge die het tafereel weergeeft in een v-vormige compositie, juist zoals deze in ons schilderij is uitgewerkt, uitgezonderd dan een kleine galjoot rechts op de voorgrond van de schets. "Tromp" staat op de schets ten overvloede als inscriptie bij diens schip en "Meppelen" bij het admiraalsschip op de voorgrond. Bij de horizon rechts staat 'c.evers', dat is het schip van luitenant-admiraal Cornelis Evertsen, die reeds op 11 juni gesneuveld was, maar wiens vlag is blijven waaien. Links en rechts staat nog "engelse wijk".

Nu zeggen de berichten over de vierde dag van deze slag dat De Ruyter, ziende dat de zon begon te dalen, een beslissing wilde forceren en het sein toonde, dat alle schepen tegelijk in de vijandelijke vloot moesten vallen en trachten, een tegenstander aan boord te klampen. Onder de Nederlandse vlagofficieren die daaraan gevolg hebben gegeven, wordt wel Meppel genoemd, maar niet Tromp, de vechtlustige. Van hem wordt gezegd dat hij en enige andere schepen van zijn eskader op de vierde dag zo reddeloos waren geschoten dat zij buiten de strijd moesten gaan liggen om alles te redden en weer klaar te maken. Meppel heeft blijkbaar nog het zijne kunnen doen in dit laatste gevecht dat tot 's avonds zeven uur heeft geduurd, maar Tromp niet. Het is heel goed mogelijk dat ons schilderij hiervan de reden toont: de onfortuinlijke navigatie boven het brandende wrak. Uit ooggetuigetekeningen van Willem van de Velde de Oude blijkt dat de *Gouda* van Tromp en Sweers de grootbramsteng kwijt was en dat zien wij ook op ons schilderij. Het schip miste dus de extra pressie van het bovenste zeil op het moment waarop het zoveel mogelijk vaart moest lopen om de gewenste koers boven het brandende wrak te kunnen sturen. Nu wij dit alles weten krijgt

de voorstelling van het schilderij nog meer authenticiteit. De schets is ongetwijfeld bedoeld als ontwerp voor een schilderij. Bij brand staat "rout" en in de lucht "blau". In de vlaggen zitten verschillen met de ooggetuigetekeningen van de Oude. Alle schepen van het derde eskader hebben in werkelijkheid van de campagne een vijf dubbele Nederlandse vlag gevoerd, maar in de schets heeft de *Westvriesland* een gewone Nederlandse vlag hetgeen in het schilderij is overgenomen. Alle admiraals van alle eskaders hebben - ook al weer volgens getuigenis van de Oude - tijdens de Vierdaagse Zeeslag gewone Nederlandse vlaggen van de grote top gevoerd, maar in de schets en in het schilderij voert Tromp een dubbele Nederlandse vlag. In zijn latere schilderijen met episodes uit de Vierdaagse Zeeslag heeft de Jonge ten onrechte wel vaker twee- of driemaal gestreepte commandovlaggen aangebracht.

Nu nog het schip *Westvriesland* van de Admiraliteit in West-Friesland en het Noorderkwartier, het schip waar het in dit schilderij om begonnen is, want de opdrachtgever heeft dit stellig zo gewild. De Jonge heeft voor dit schip uitvoerigere instructies verstrekt dan in de schets te vinden zijn, want hij heeft van de *Westvriesland* tenminste twee portretten gemaakt, zoals wij de naar de natuur getekende afbeeldingen van scheepsrompen wel noemen. Op een daarvan waait de gewone Nederlandse vlag van de campagne en hieruit maken wij op dat hij het schip niet getekend heeft toen het in juni 1666 in vlootverband voer. De spiegelversiering, op het scheepsportret door de Jonge vluchtig aangegeven, blijkt ten naaste bij door de schilder te zijn gevolgd met vijf schildjes, verenigd op een gekroond schild. Een dergelijke figuur in verband met West-Friesland is echter niet bekend, wel het Westfriesse wapen omgeven door zeven stadswapens. Verder zien we op het schilderij dat het schip op het wulf (dat is het kwartrond boven de platte spiegel) aan de bakboords zijde een wapenschildje voert, hetgeen inderdaad gebruikelijk was. Het schildje aan stuurboord met de twee gekruiste ankers van de admiraliteit, is echter niet te zien 5).

Er zijn in de strijdende schepen op de achtergrond nog meer overeenkomsten te vinden tussen schets en schilderij doch hetgeen gezegd is over de hoofdzaken van de voorstelling lijkt ons voldoende voor onze in de aanvang geponeerde stelling dat we er geen zelfstandig werk in moeten zien van een navolger van Willem van de Velde de Jonge. Het kan een copie zijn van een niet bekend werk van de meester zelf, maar het kan ook - en hier hebben we de kernvraag - afkomstig zijn uit het atelier dat nog na de dood van de meester is voortgezet en waarvan de kunsthistorici tot hun spijt te weinig weten. Het is dus een kunsthistorisch document dat tot uitgangspunt kan dienen om een bepaalde meester te identificeren. Tevens is het echter een historiestuk dat ons een heel goed beeld geeft van een episode uit de Vierdaagse Zeeslag.

Naschrift

Het besproken schilderij is thans bij de restaurateur. Het oorspronkelijke doek blijkt zeer oud te zijn; reeds is het jaartal 1690 op de achterzijde aangetroffen. De aanmerkingen op de kwaliteit van de schildering blijken gedeeltelijk op rekening te komen van de vele beschadigingen en daarop gevolgde restauraties.

Noten

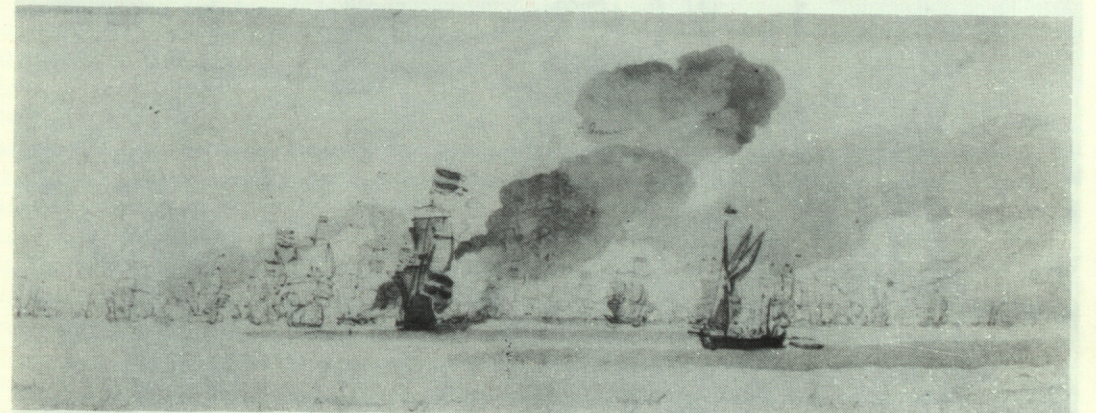
1. Over de herkomst vermeldt dezelfde catalogus "Ce tableau provient de la collection de M. Hérís, . . . vente, Bruxelles, 1846", welke catalogus op zijn beurt zegt "Il provient de la collection de M. de Calonne (voir Smith, t.VI, p.329)".
2. Jaarlijksch verslag . . . over 1861 der Commissie voor het Museum Boymans. Obreen, F.D.O. "Het Museum Boymans te Rotterdam". Eigen Haard, 1884. Haverkorn van Rijsewijk, P. Het Museum Boymans te Rotterdam. Amsterdam, 1910.

Journal van P. Haverkorn van Rijsewijk in het archief van Museum Boymans-van Beuningen.

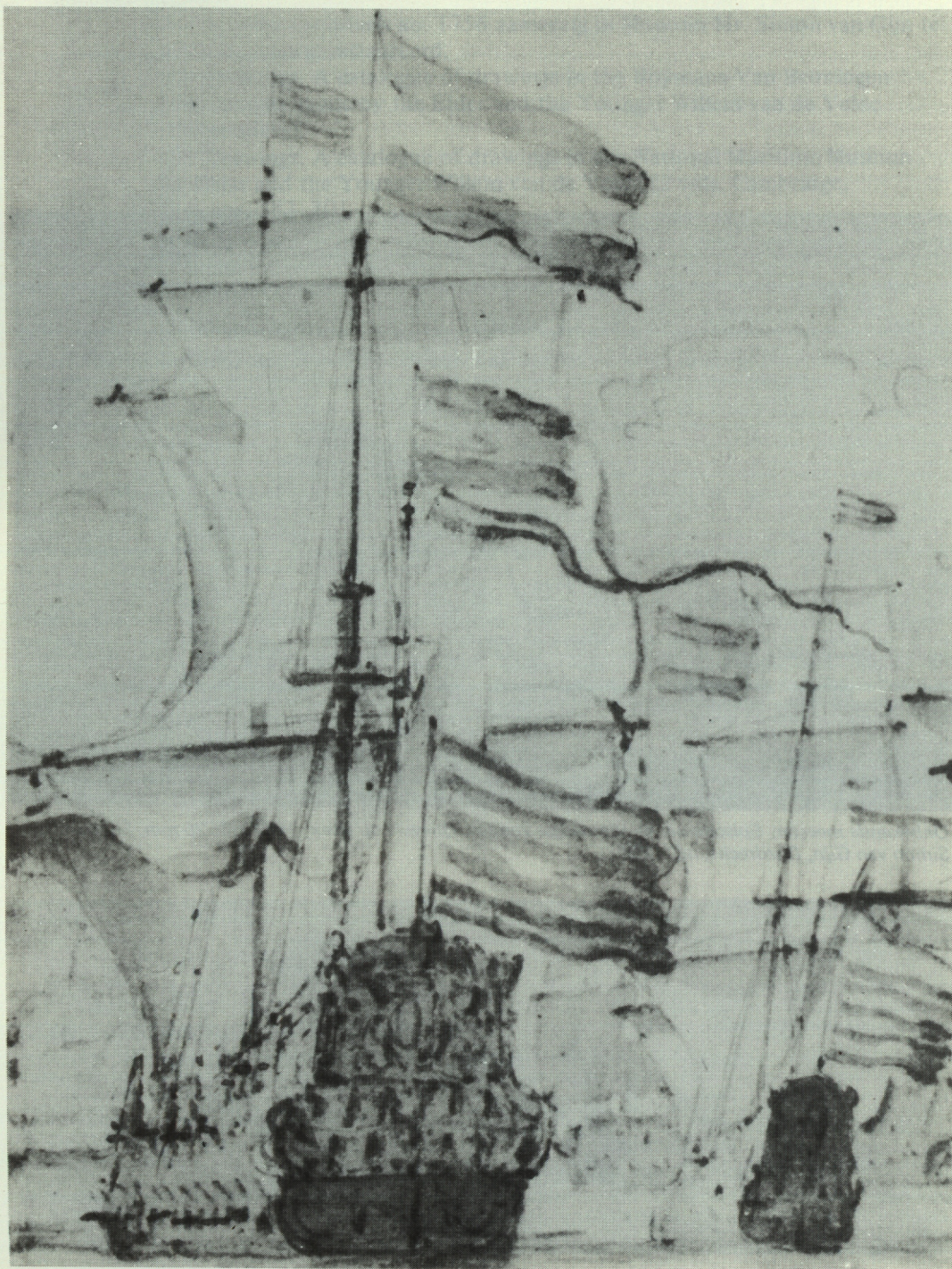
3. Het schilderij is onder inventaris no. 1756 aanwezig in Museum Mr. Simon van Gijn te Dordrecht; het is zwaar gerestaureerd.
4. Van de Velde Drawings. A catalogue of drawings in the Boymans-Van Beuningen Museum at Rotterdam made by the Elder and the Younger Willem van de Velde (druk in voorbereiding).
5. Van de Velde Drawings. A catalogue of drawings in the National Maritime Museum made by the Elder and the Younger Willem van de Velde (2 vols. Cambridge, 1958-1974) I, nos. 287, 301.

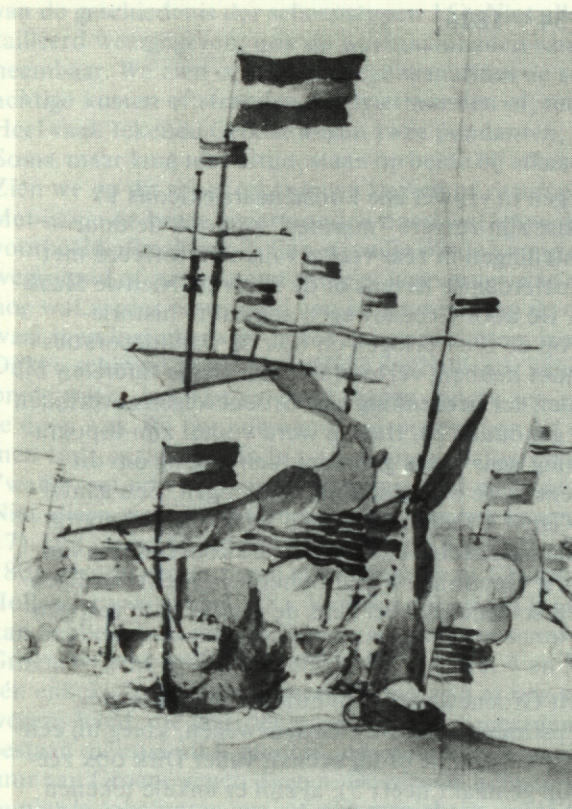
Onbekende meester. Episode uit de Vierdaagse zeeslag. Olieverf op doek, 1000 x 1525 mm, Museum Mr. Simon van Gijn, Dordrecht, no. 1756

Willem van de Velde de Jonge. Ontwerp voor een schilderij met een voorstelling uit de Vierdaagse Zeeslag. Niet gesigneerd. Potlood, bruin gewassen, 158 x 410 mm, 1666. National Maritime Museum, Greenwich, no. 287.

Willem van de Velde de Jonge. Ontwerp voor een schilderij waarop onder meer de juiste vlagvoering van de 'Gouda' tijdens de derde en vierde dag van de Vierdaagse Zeeslag. Niet gesigneerd. Potlood, gewassen, detail van een blad groot 211 x 433 mm, 1666 (?). National Maritime Museum, Greenwich, no. 228

Willem van de Velde de Oude. De vlagvoering van de 'Westvriesland' tijdens de Vierdaagse Zeeslag. Niet gesigneerd. Potlood, gewassen, detail van een blad groot 327 x 1030 mm, 1666. Museum Boymans-Van Beuningen, Rotterdam, no. MB 1866/T81c

Willem van de Velde de Jonge. Portret van het oorlogsschip 'Westvriesland'. Niet gesigneerd. Potlood, bruinachtig gewassen, 270 x 307 mm, 1666 (?). National Maritime Museum, Greenwich, no. 301

